

ENTREVISTES

Història Social / Biografia Històrica. Entrevista a Susanna Tavera*

G.C.: Fa alguns anys va codirigir i coordinar una enciclopèdia sobre biografies femenines i darrerament ha publicat una biografia sobre Frederica Montseny. Sembla que la seva recerca s'ha orientat cap a la biografia després de molts anys treballant en el camp de la història social. Com s'ha d'interpretar la biografia en el conjunt del seu treball?

S.T.: El conjunt del meu treball s'ha centrat sempre en la història social. El decantament vers la biografia parteix d'aquesta preocupació per la història social i pretén ser un reflex de les meves investigacions i, sobretot, de les meves visions globals. Unes sense les altres no existirien. A les obres que has citat s'hi ha d'afegir, per exemple, la participació en el *Diccionari del Moviment Obrer als Països Catalans*. A més a més, per mi hi ha una predilecció de base que és biogràfica ja que vaig créixer a casa d'un periodista que feia tasques publicistes en el terreny de la història i que va escriure un bon grapat de biografies, algunes firmades amb el seu nom i

* Susanna Tavera (Madrid, 1945) és doctora en Història Contemporània i professora titular de la Universitat de Barcelona. S'ha especialitzat en la història del moviment obrer, sobretot de l'anarquisme, i en la història de les dones. Entre les seves obres recordem *Solidaridad Obrera. El fer-se i desfer-se d'un diari anarcosindicalista (1915-1939)* (Barcelona 1992), *Experiencias desiguales. Conflictos sociales y respuestas colectivas (siglo XIX)* (amb Mary Nash, Madrid 1994), *Enciclopedia biográfica de mujeres en la Historia de España* (amb C. Martínez, R. Pastor i M. J. De la Pascua, Barcelona 2000) i *Federica Montseny. La indomable(1905-1994)* (Madrid 2005). Entrevista realitzada per Giovanni C. Cattini el 10 de juliol de 2006. Transcripció de la gravació d'Albert Palà i Moncusí.

altres amb pseudònim. És un gènere en el qual m'hi trobo bé perquè respon moltes de les preguntes que m'he plantejat treballant la història del moviment obrer o la història dels moviments de dones sense poder arribar a respondre-les des dels típics esquemes més centrats en la reflexió estructural sobre la societat. Em sembla evident, per tant, que la biografia significa una aproximació qualitativament diversa i que ofereix noves perspectives.

G.C.: Podríem dir que la biografia només és historiogràfica quan l'aborda un historiador professional?

S.T.: Jo no diria pas això. Jo penso que hi ha historiadors que fan biografia i que hi ha altres professionals, no solament periodistes sinó de molts altres terrenys, que poden fer una tasca recercadora i *quasi* historiogràfica o plenament historiogràfica treballant sobre vides concretes. La vàlua historiogràfica la marca un conjunt de condicions, el fet que s'acompleixin va relacionat sempre amb el treball, no amb qui el fa.

G.C.: En aquest sentit, podríem dir que vostè mateixa ha insistit en la necessitat de fer propis els nous paradigmes historiogràfics. Aquesta afirmació es pot interpretar com un distanciament de la història social?

S.T.: No, l'últim dels meus llibres, la biografia de Frederica Montseny, parteix d'una revisió del moviment anarquista. Molt sovint el moviment anarquista ha estat treballat pels mateixos anarquistes i les visions que s'han formulat han estat heretades d'una manera acrítica per la historiografia. Una circumstància que ha estat, a més, redoblada per l'enfrontament polític entre anarquistes i poumistes, d'una banda, i comunistes, de l'altra, durant la Guerra Civil. En efecte, dues visions plenament enfrontades sobre com s'havia de portar endavant la Guerra Civil i que, per altra banda, la historiografia o alguns historiadors titllats de «frontpopulistes» han heretat d'una manera acrítica. Aleshores, revisar la realitat de les relacions internes entre els diferents sectors militants, de les formes de plantejament organitzatiu, de les respectives visions utòpiques de la societat, o del paper del grupisme dintre de la història del moviment llibertari és una cosa que ja m'havia plantejat en termes de reflexió sobre la historiografia dels moviments socials. El que és interessant és que moltes d'aquestes biografies ens donen claus: l'atenció que en aquest moment s'està dedicant a biografia, autobiografia, relats autobiogràfics o llibres de

memòries ens proporcionen informacions que resolen molts dels problemes que des d'una perspectiva diguem-ne més quantitativista, més positivista i més estructuralista no podem solucionar o jo no sabia solucionar.

G.C.: Això que vostè diu és força interessant perquè penso que historiadors i historiadores com vostè mateixa, Julián Casanova o Javier Navarro estan replantejant i treballant de manera científica el moviment anarquista. Pensa vostè que això es dóna en altres moviments de l'esquerra, concretament en el cas català?

S.T.: En aquests moments, claríssimament. Fins ara una de les grans desconegudes de la història del nostre moviment obrer havia estat la UGT en el període de la Guerra Civil. I ara disposem dels llibres de David Ballester, que precisament acaba de publicar un treball biogràfic sobre Josep Comaposada. És evident que la biografia té en aquests moments una florida, i que hi ha un mercat creat des de molt diverses perspectives. Una és l'aportació únicament i exclusivament de mitjans analítics i instrumentals com els diccionaris i l'impacte que van tenir els diccionaris Maitron en el cas francès o Andreucci en l'italià i que es va reflectir al *Diccionari Biogràfic del Moviment Obrer als Països Catalans*. Però hi ha una demanda independent d'aquesta més instrumental i la prova és la quantitat de biografies que s'estan publicant. Ara bé, una cosa és la demanda del mercat i l'altra és el rendiment que la biografia ofereix a l'historiador dedicat a la història social. I això és el que es pot trobar en el meu treball sobre Frederica Montseny en el marc de la història del moviment llibertari o en el treball biogràfic de David Ballester en el marc dels seus estudis sobre la UGT. Una aportació essencial d'aquests treballs és qualificar les relacions de militància en el si d'aquests moviments socials. D'alguna manera, ens proporcionen un nou coneixement analític i permeten projectar llum nova sobre aspectes que estaven en clarobscur.

Una altra cosa és la producció sobre biografies de dones. És evident que l'enciclopèdia biogràfica de dones a la història d'Espanya, com que recorre la història des de l'antiguitat al món contemporani, volia superar alguna cosa que ja existia en la historiografia sobre la història de les dones i que és l'atenció dedicada a les dones cèlebres amb una voluntat no reivindicativa: les grans amants de la història, les grans santes, les grans literates, les grans guerreres i,

fins i tot, les grans lluitadores o les grans viatgeres. Però l'enciclopèdia en concret també pretén formular el fil d'una història que rescata la presència de dones que, més enllà de ser cèlebres, es fan visibles amb un paper públic quan el model que era vigent encara és el de la submissió, el patriarcalisme i la no-pertinença o la no-participació en els àmbits públics. Evidentment, hi havia molts reptes. En primer lloc, i d'una manera molt evident, treballar en història antiga amb dones que no fossin les ja conegudes: la mare de Sèneca, les santes i altres. La professora Cándida Martínez va dirigir Lola Mirón i van fer un treball excel·lent rescatant biografies de dones absolutament desconegudes, però que van ser importants i van tenir un paper destacat a l'Espanya romana. Així mateix, les biografies sobre dones medievals de Reyna Pastor plantegen molt especialment com van haver-hi dones que van tenir cura del patrimoni familiar. A la moderna, Maria José de la Pascua de la Universitat de Cadis va mostrar també la diversitat, sovint transgressora, de les presències femenines a l'àmbit públic. En el cas de la contemporània, que és el meu, es tracta de l'etapa de la història en la qual les dones adquireixen una visibilitat més àmplia perquè arriben a terrenys nous gràcies al desenvolupament de noves professions, però tot i que el desenvolupament de noves professions els va donar aquestes possibilitats d'accés a la visibilitat i a la vida pública, continuaven totalment ocultes dones pintores que van treballar en els tallers de familiars seus però que no eren conegudes, o dones modernistes com Luisa Vidal, d'un paper tan capdavanter com el del mateix Ramon Casas, però que malgrat tot és desconeguda per a molta gent. En definitiva, en el cas dels homes els diccionaris tracten dels homes que han estat visibles. En el cas de les dones, els diccionaris parlen de les dones que han estat visibles però saltant les barreres d'un model de gènere que d'una manera normativa els plantejava el seu recolliment a la llar.

G.C.: Parlem un moment de la seva biografia de Frederica Montseny. Podríem explicar una mica més quines van ser les connexions de la biografia de Frederica Montseny amb la història social?

S.T.: Bé, és evident que la seva biografia jo me la vaig plantejar com la d'una dona en el moviment, una dona que pertany a les generacions que s'incorporen al moviment de manera molt precoç poc després d'acabar la Primera Guerra Mundial o sia rere les de les treballadores de les societats obreres de la Primera

Internacional. La biografia de Frederica Montseny parteix, a més, de la seva trajectòria individual, que la va fer absolutament particular en el si del moviment i en el si de la nostra història; només hem de recordar que va ser la primera dona ministra encara que arribés al ministeri a partir d'una negociació de CNT-FAI i no a partir d'una negociació individual. Però a més de situar aquesta trajectòria individual, el que em vaig plantejar era col·locar Frederica en un moviment en el qual molt sovint no s'ha ressaltat que la militància es podia fer a partir del publicisme i el periodisme militant. Ella va aprendre això a casa els seus pares, que funcionava com un falansteri familiar dedicat a fer revistes i periòdics. En segon lloc, també volia saber com, a partir d'aquest publicisme i de la militància com a publicisme, ella va saltar als sindicats tot i les recances familiars envers el sindicalisme. I en tercer lloc, també volia verificar com la xarxa en la qual Frederica es bellugà ens mostra molt clarament que el moviment llibertari tenia una estructura grupal de dalt a baix. És a dir: eren grups d'afinitat sindicalista els que formaven els comitès del sindicat, eren grups d'afinitat els que s'ajuntaven per publicar revistes, eren grups d'afinitat sindicalista els que dirigien o organitzaven un sindicat. A més, hi havia grups que s'ajuntaven amb altres finalitats, com aprendre l'esperanto, practicar el naturisme o el nudisme i, evidentment, una darrera activitat era la de l'acció. Aleshores, col·locar Frederica en el centre d'aquest entramat de grups em va ajudar a entendre molt clarament com va saltar del mercat superprotegit de producció publicista anarquista —al qual es dedicà essent encara una nena— al de la militància en el sindicat de professions liberals i com, si va fer via en aquest nou terreny, va ser gràcies a l'operativitat que li va obrir un acord més que explícit per defensar l'insurreccionalisme antirepublicà entre el seu pare i el grup de Los Solidarios. És a dir, Frederica és un caràcter, és una personalitat, però dins d'un entramat plural i molt sovint presidit pels conflictes. No he tractat mai de rebaixar aquesta vàlua biogràfica, però al seu entorn hi ha una presència coral que és la del conjunt del moviment, i el que he intentat ha estat entendre coses del moviment i explicar-les.

G.C.: En aquest sentit, podem dir que vostè ha fet història de la sociabilitat, història dels partits i història de les organitzacions polítiques?

S.T.: Bé, en aquest cas no es tracta d'un partit, per això vaig haver de plantejar-me com l'estructura grupal i la sociabilitat podia funcionar en una

estructura que no era la del partit. En aquest aspecte concret, Antonio Elorza va publicar una ressenya a *El País* on valorava conjuntament el meu treball i el d'Irene Lozano i on deia, fins a cert punt molt veladament —i en algun aspecte menys veladament—, que tot i el distanciament i la perspectiva quedava un punt per resoldre: el paper de Frederica en l'enfrontament amb la mateixa República o amb els cenetistes «trentistes» tan durament portat endavant des de les seves publicacions en els anys trenta. Jo m'alegro que hagi sortit el tema i ho diré molt clarament: la meua voluntat era tractar d'explicar de quina manera es podia fer intel·ligible un insurreccionalisme que cercava una «República roja», és a dir alternativa a la del 14 d'abril. En el moment de les Corts Constituents es va dir abastament i obertament: volien una representació sindical a les Corts, volien una República sindical, estaven fent tot un joc de xantatges i pressions —amb la Setmana Tràgica de Sevilla, amb els incidents de primer de maig del 31 a Barcelona i després amb els incidents de setembre del 31— per aconseguir forçar les constituents en una determinada direcció.

Però un cop es tanca això, el que no s'entén és com, si la representació de la República roja havia de ser corporativa i si a través dels sindicats s'havien d'esmerçar tantes forces en acabar la bastimentada territorial de la CNT, es pogués arribar tan aviat a una situació de trencament intern amb dirigents sindicalistes. En efecte, després de molts esforços, al congrés del juny del 31, el que s'està plantejant, a més de la discussió sobre les federacions nacionals d'indústria —que és, evidentment, una opció organitzativa sindicalista—, és la finalització de l'edifici territorial de la CNT afegint-li la Regional del Centre, la Regional de Canàries i consolidant les de Ceuta i Melilla. És evident, per tant, que es consolida una bastimentada en la qual aquestes federacions regionals eren necessàries per tenir una representació territorial completa. El que, efectivament, no s'entén és que a continuació s'arribi a un trencament de tal magnitud amb dirigents sindicalistes de manera que s'arriben a expulsar sindicats i militants a partir de l'enfrontament amb els moderats trentistes. Amb això, els sindicats de la CNT inicien una davallada a partir del 31-32 que arriba fins al 36 i que és molt important: perden aproximadament la meitat de la militància i hi ha moments en què el 95% dels sindicats i molts periòdics han tancat. Evidentment, si el que cercaven era una República roja corporativa, què

passava en aquest sindicat en el qual podien guanyar terreny, espais, opcions i credibilitat uns radicalismes que cremaren al mateix temps una part tan important de l'estructura del moviment? Han estat les biografies les que parcialment me n'han donat la clau. Jo, en el llibre vaig haver de caminar amb peus de plom perquè feia 25 anys que un vell militant —Josep Casasús— m'havia explicat que en el moment de morir, a Ascaso se li va fer un judici dins de la CNT. Un «judici d'honor» per motius de relacions amoroses per una banda i per altra banda perquè com a secretari de la Regional catalana no havia portat endavant la solidaritat amb la vaga general del 6 d'octubre. I la clau era allí: la forma mitjançant la qual es consoliden les opcions més radicals són les relacions personals: no és un partit —per tant, les relacions no són d'obediència a un comitè central— però en el conjunt del moviment llibertari funcionen unes relacions d'obligació i tracte individual de manera que aquell que les trenca —sigui la solidaritat exigida respecte a un moviment, sigui la lleialtat respecte als companys— se'l margina o fins i tot se l'expulsa. I als expulsats se'ls pot muntar un vertader «judici d'honor» que es fa en ocasions a la platja, en un local d'un sindicat o en altres ocasions en una trobada de grup. Qui ens ha donat les claus d'aquests judicis són els llibres de memòries —de Peirats i d'algun altre dirigent— i, per altra banda, un cop es té la clau, també ha estat il·luminadora la lectura d'una font interna com és el butlletí de la CNT en els anys de la República.

I les memòries i les biografies ens donen la clau perquè ocupen precisament el terreny en el qual s'està plantejant la qualitat de la relació personal. Evidentment, amb el decantament de la CNT en mans de les opcions insurreccionals més radicals es van perseguir els trentistes com si es tractés d'un «judici d'honor» amb l'acusació que havien trencat la solidaritat interna. Per tant, existeix un anar i tornar i la resposta al que Antonio Elorza plantejava en la seva ressenya —de quina manera va avançar l'insurreccionalisme faista— es troba en l'estudi de totes aquestes relacions. I això queda molt clar en el període de la Guerra, quan sota la direcció de Manuel Buenacasa s'escriu el manual del militant on aquestes relacions queden clarificades. En definitiva expulsar no és nou, existien i han existit després als partits polítics. El que és peculiar és que fos un moviment que proclamava la llibertat individual i que no optés teòricament per cap definició de línia política el que tingués aquestes obligacions.

G.C.: Pot ser el mateix que els anys trenta en general, uns anys tan tràgics entre les purgues de la Unió Soviètica...

S.T.: Però quan estem parlant del PCUS estem parlant d'un partit polític. L'anarquisme, com ja hem insistit amb Enric Ucelay, és en definitiva un moviment basat sobre formes de sociabilitat tradicionals com la dels grups i les colles. Amb Enric Ucelay hem treballat junts moltes d'aquestes revisions sobre el moviment llibertari i, per tant, moltes de les idees que estic plantejant aquí les compartim. I, en definitiva, aquesta sociabilitat és més semblant a la de la maçoneria: a un que no compleix els plantejaments de l'organització se'l ratlla, se l'elimina del grup.

G.C: Podríem continuar parlant també, tot i que ja ho havíem avançat, sobre si seria possible arribar a una història col·lectiva mitjançant la interrelació de les trajectòries individuals. En aquest sentit voldríem preguntar-li també per la seva opinió sobre el lloc historiogràfic de la prosopografia.

S.T.: Abans deia que la biografia té en aquests moments un mercat i està de moda, i la prosopografia també. Es pot fer prosopografia del *prósopon*, de l'aspecte: la possibilitat de la caracterització individual i, a partir de la caracterització individual, arribar a les històries col·lectives. És el que s'ha fet des de la publicació per la Universitat de Valladolid el 1994 del llibre sobre les elits de Pedro Carasa Soto. Evidentment, a partir d'aquí es pot arribar a una història de les relacions socials, de la sociabilitat, etc.

Aquí el que em sembla clau és que en un moment determinat en el qual la història del món contemporani al nostre país es recupera després de la llarguíssima obscuritat dels anys de la Dictadura, hi ha una preocupació molt clara per proporcionar elements instrumentals. Però això s'ha anat fent a mitges i combinat amb el pes extraordinari i aclaparador de la història de les estructures i del marxisme. És precisament així, redoblant aquesta preocupació per donar nous instruments i posar a l'abast de l'historiador fonts instrumentals a les quals no s'havia donat gaire atenció —com per exemple la premsa o les mateixes biografies—, com s'arriba, finalment, a crear taxonomies. No hi ha res més llunyà en la meua aportació personal a la història de la premsa que la publicació de les fitxes dels diaris tot i la seva utilitat. En efecte, tots les hem utilitzat i tot les hem fet, però si ens hi

detenim, el que està clar és que sols fem un exercici taxonòmic. I la prosopografia arriba en aquest punt a obrir una possibilitat que és la de la superació de la taxonomia, i en aquest sentit em sembla molt extraordinària. Precisament, a l'equip en el qual treballem junts vostè i jo hi ha hagut una voluntat de fer història de la premsa a partir de material qualitativament rellevant i significatiu, no simples fitxes d'informació positivista. Aquestes sols han servit per fonamentar unes reflexions analítiques que es poden consultar al primer volum d'«Els Textos de Cercles», *Prensa cultural i intervenció política dels intel·lectuals a la Catalunya contemporània (1814-1975)*. Hi havia el perill de la taxonomia, però el vam superar i això es mostrarà clarament quan aquest volum es complementi amb la publicació de les fitxes corresponents que són en realitat petites monografies qualitatives, una mena de biografies de diaris. També es poden explicar les biografies de diaris. Quan jo vaig escriure el llibre *Solidaridad Obrera* el que em vaig proposar era fer una biografia del diari i dels qui el feien.

G.C.: No voldria acabar l'entrevista sense preguntar-li sobre la validesa científica de la biografia.

S.T.: La científicitat de la biografia es planteja a partir d'unes condicions que s'estableixen en el mateix treball biogràfic. Quan pensava en aquesta entrevista se'm va fer avinent un tema: com és que no ens hem adonat o no hem dit mai que en l'origen de la formació de la classe obrera anglesa de Thompson hi ha la biografia que va escriure abans sobre William Morris? La biografia que Thompson va escriure sobre Morris té un *post scriptum* escrit el 1976, que és una disculpa final que jo considero força estructural: és com si Thompson ens expliqués que contínuament William Morris li posava límits, li clamava que no l'interpretés. En aquest sentit, crec que Thompson va arribar a partir d'aquest llibre a la idea de l'experiència tot i que, sovint, de la idea de l'experiència sols se n'ha ocupat la sociologia històrica. Sí, Thompson des dels primers moments es preocupà de la biografia d'una manera que no ha estat de fet un patrimoni sols d'ell. Només hem de veure, per adonar-nos d'aquest paper seminal, els quatre volums que s'han publicat a Seix coordinats per Robert Miller sobre *Biographical Research Methods* —des de Wright Mills fins a Manheim— que es detenen molt directament en l'experiència.

I posteriorment, en el prefaci de la seva obra més coneguda, la que versa sobre formació de la classe obrera a Anglaterra, Thompson reconeix que en el seu revisionisme del pes del marxisme i, per tant, de la manera de plantejar el pes de les estructures en la història, hi ha el paper de l'experiència i diu molt clarament que si ens detenim en un moment determinat no hi ha «classes socials», simplement una multitud d'individus, una multitud d'experiències individuals. Probablement el que és més important aquí és si detenim la història en un moment donat què tenim: una visió de conjunt d'uns subjectes històrics o ens quedem només en l'individual? Evidentment, les condicions són les de la cronologia, el plantejament de categories suficients en termes històrics i també l'atenció a la lectura de les nostres fonts per analitzar-les perquè de les fonts surten, en definitiva, les condicions del mateix discurs. I la biografia no se n'escapa: multitud d'experiències, multitud d'individus i, per tant, coneixement històric.